

СТЕРЕОТИПНІСТЬ У ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА

О.М. Самкова

кандидат психологічних наук, старший викладач

кафедри практичної психології

Херсонський державний університет

Стереотипи мають безпосередній вплив на особистість та є одним з важливих чинників формування професійної ідентичності. Це відображено у наукових дослідженнях (О. Блинова, С. Васильківська, Т. Говорун, О. Донцов, В. Карікаш, Є. Клімов, Н. Пов'якель, С. Світич, Н. Шевченко, Т. Яценко та ін.). Науковці вказують на те, що більшість абітурієнтів, обираючи професію психолога, керується не стільки бажанням у майбутньому працювати з людьми, скільки мотивами вирішення певних особистісних проблем, це можна розцінювати як певну установку до навчання. Також існує уявлення молоді про те, що отримавши підготовку за фахом психолога, вони зможуть безпомилково прогнозувати дії та передбачати поведінку будь-якої людини. Суспільна проблема сучасної молоді полягає в тому, що при виборі майбутньої професії спрацьовує стереотипне сприйняття її, яке потім призводить до розчарування, тому що не збігається уявний образ професії з реальним образом [1: 2; 3].

Теоретичне узагальнення й нове вирішення проблеми трансформації соціального стереотипу професії у процесі навчання та практичної діяльності психолога та проведенне дослідження є підґрунтям для наступних висновків:

1. Теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми дослідження показав, що наразі в суспільстві існує достатньо стійкий стереотипний образ певної професії, генерований під впливом масових засобів інформації, які формують досвід багатьох людей ідентичним. Наявний соціальний стереотип представника професії (професіонала) виступає еталоном і, через це, відіграє важливу роль в процесі професіоналізації особистості, впливає на формування її професійної ідентичності. Показано, що наявна професійна ідентичність забезпечує позитивне усвідомлення індивідуального

Я-образу та співвіднесення його з професійним Я-образом, що сприяє успішності становлення фахівця в обраній галузі. Враховуючи велику кількість професійних соціальних стереотипів, які блокують свідомість особистості в пізнанні та становленні себе як професіонала, визначено, що рефлексія як важлива професійна якість, дозволяє усвідомлювати професійний образ, власні досягнення й свою професійну поведінку, та відіграє одну з провідних ролей в професійному становленні та професійній самореалізації особистості, зокрема, в її діяльності за психологічним фахом.

2. Розкрито концептуальні засади конструювання структурно-функціональної моделі трансформації соціального стереотипу професії психолога, яка розглядається як системна, соціально-іманентна парадигма, компоненти якої об'єднуються в єдине ціле складними багаторівневими зв'язками і відносинами. Подібний підхід надав змогу виокремити основні одиниці наукового аналізу, які вплинули на створення моделі: її структурні складові, що обумовлюють трансформацію соціального стереотипу професії психолога (зміст стереотипного образу професії «психолог», індивідуальний «Я»-образ особистості, ступінь відповідності між ними, що виступає головною складовою її професійної ідентичності; рефлексія, що забезпечує усвідомлення «Я»-образу та його порівняння з образом професії) та етапи такої трансформації (усвідомлений вибір професії, формування професійної ідентичності, досягнення зрілої позитивної професійної ідентичності).

3. Виявлено особливості формування соціального стереотипу професії в процесі особистісного та професійного становлення психолога. З'ясовано, що стереотипний образ професії «психолог» передбачає взаємозв'язок особистісних (доброта, розум, емоційна врівноваженість), професійних (компетентність, толерантність, вміння аналізувати, здатність до творчості) та міжособистісних (емпатійність, гуманність, комунікабельність) особливостей. Виокремлено змістовні фактори, які визначають формування соціального стереотипу цієї професії: уявлення про психолога як мудреця з видатними здібностями (фактор 1); реалістична установка на оволодіння професією,

прагнення досягти професіоналізму (фактор 2); стійкий інтерес до психології, спрямований на вирішення власних проблем (фактор 3); установка на самоцінність наукового знання (фактор 4); прагматично-комфортна установка щодо професії (фактор 5). Показано, що при набутті професійних знань та досвіду серед психологів зростає навантаження факторів 1 та 2. Виявлено та верифіковано когнітивний, афективний та поведінковий конструкти в структурі професійних стереотипів психолога. З'ясовано, що реалістична установка на оволодіння професією, прагнення досягти найвищого професіоналізму позитивно корелює з рефлексивністю, диференційованістю особистісної ідентичності, а також з представленістю комунікативного, фізичного, діяльнісного та персонального компонентів «Я» в структурі ідентичності.

4. Визначено специфіку етапів трансформації соціального стереотипу професії в процесі навчання та практичної діяльності психолога. Встановлено, що на етапі початку навчання переважає нерозвиненість системи детермінації професійної ідентичності, а специфічність компонентів структури професійних стереотипів ще не виокремлена. Крім того, детальність та розробленість образу «психолог» включена в структуру професійних стереотипів; надалі ці зв'язки втрачаються, а також змінюються взаємозв'язки між факторами, які опосередковують зміст професійних стереотипів. В професійному становленні психологів відбувається пристосування до стереотипу професії, сформованого та поширеного у суспільстві. Показано, що у першокурсників досягнення статусу позитивної професійної ідентичності прямо корелює з рефлексивністю; у випускників цей зв'язок зникає, і знову з'являється у психологів-фахівців, набуваючи надмірної виразності. На етапі закінчення навчання формуються стереотипи професійної діяльності, виникають роздуми про власну відповідність професії, критичне ставлення до набутих знань, умінь і навичок та їх достатності для здійснення професійної діяльності, а значущим корелятом професійної ідентичності є матеріальне «Я» особистості. У психологів-фахівців виявляється взаємозв'язок із стереотипним уявленням про психолога як мудреця, який знає про життя більше за інших – саме ця установка формує

професійну позицію. З'ясовано, що на кожному з етапів професійного становлення відбувається статистично значуще збільшення індивідуального рівня рефлексивності як індивідуальної властивості представників цієї професії. Показано, що практична діяльність психолога характеризується професійною ідентичністю, сформованість якої переважно залежить від ступеня розвитку його професійно важливих якостей. Цей результат демонструє вагомі фактори формування зрілої професійної ідентичності психолога.

Отже, результати дослідження можуть бути використанні у процесі навчання та підготовки психологів до професійної діяльності.

Література:

1. Блинова О. Є. Роль соціальних стереотипів у становленні світоглядних орієнтацій особистості. *Психологія і особистість*. 2015. № 2(1). С. 58–70.
2. Світич С. І. Проблеми вивчення стереотипів та стереотипізації: теоретико-методологічні підходи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2013. Вип. 1. С. 310–324.
3. Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки : монографія. К. : Міленіум, 2005. 298 с.